

UDK: 130.33

Utkirjon MUXTAROV,
Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD

Andijon davlat universiteti dotsenti I.Abdumalikov taqrizi asosida

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA ISHSIZLIKNING SHAXSIY VA IJTIMOIY HAYOTGA TA'SIRI

Аннотация

Ushbu maqolada yurtimiz yoshlari orasida o'tkazilgan so'rovnomada natijalari tahlil qilindi. So'rovnomada ishtirokchilari orasida ish bilan band bo'lgan va ishsiz yoshlar bo'lib, ularning ma'lumoti (yoshi, jinsi, ta'lim darajasi), ishsizlik tushunchasiga munosabati, uning shaxsiy hayotga va jamiyatga ta'siri haqidagi fikrlari, ishsizlik sabablariga oid qarashlari va takliflari o'rganildi. Hisobot demografik ko'rsatkichlar, yopiq savollar natijalari va ochiq savollar tahlilini o'z ichiga olgan holda akademik uslubda tayyorlandi. Internet va nashriyotlar 2021–2024-yillardagi ilmiy tadqiqot natijalari misolida yosh ishsizlar haqidagi xalqaro miqyosidagi yondashuvlar bilan bog'liq bahslar keltirildi.

Kalit so'zlar: Ishsizlik, vaqtincha ishsiz, global sog'liqni saqlash, ta'lim-tizimi, UNESCO.

ВЛИЯНИЕ БЕЗРАБОТИЦЫ НА ЛИЧНУЮ И ОБЩЕСТВЕННУЮ ЖИЗНЬ В УСЛОВИЯХ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В данной научной статье проанализированы результаты опроса, проведенного среди молодежи нашей страны. Среди участников опроса были как работающие, так и безработные молодые люди. Изучены их данные (возраст, пол, уровень образования), отношение к понятию безработицы, мнения о ее влиянии на личную жизнь и общество, взгляды на причины безработицы и предложения по ее решению. Отчет подготовлен в академическом стиле и включает демографические показатели, результаты закрытых вопросов и анализ открытых вопросов. На примере результатов научных исследований 2021-2024 годов приведены дискуссии, связанные с международными подходами к проблеме безработицы среди молодежи, основанные на данных из интернета и публикаций.

Ключевые слова: Безработица, временно безработный, глобальное здравоохранение, система образования, UNESCO.

THE IMPACT OF UNEMPLOYMENT ON PERSONAL AND SOCIAL LIFE IN THE CONDITIONS OF NEW UZBEKISTAN

Annotation

This scientific article analyzes the results of a survey conducted among the youth of our country. The survey participants included both employed and unemployed young people. The study examined their background information (age, gender, education level), attitudes towards the concept of unemployment, opinions on its impact on personal life and society, as well as their views and suggestions regarding the causes of unemployment. The report was prepared in an academic style, incorporating demographic indicators, results of closed-ended questions, and analysis of open-ended questions. Debates related to international approaches to youth unemployment were presented, drawing examples from scientific research results from 2021-2024, as found in internet sources and publications.

Key words: Unemployment, temporary unemployment, global health, education system, UNESCO.

Kirish. Yangi avlod muammolari qatoridagi ishsizlik masalasi jahon va mahalliy miqyosda jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Xalqaro tashkilotlar ma'lumotiga ko'ra, pandemiya davrida ham, yoshlar keksalarga nisbatan ishsizlikdan uch karra ko'p jabr ko'rishgan (ya'ni yoshlarning ishsizlik darajasi kattalarnikidan taxminan uch barobar yuqori). 2023-yilda esa global darajada hozirgi faol yoshlar orasida 65 millionga yaqin odam ishsiz hisoblangan.

So'rovnomada ishtirokchilarining demografik ko'rsatkichlari. So'rovnomada jalb qilingan 454 nafar yoshlar orasida ko'pchilik (78,6%) 18-21 yoshdagilar, 9,3% - 22–25 yoshdagilar, 6,8% - 26–30 yoshdagilar, qolgan 5,3% 30 yoshdan kattalar edi. Jins bo'yicha respondentlarning 75,8% - ayol, 24,2% - erkak. Ta'lim darajasi bo'yicha eng ko'pi oliy ma'lumotga egalari (77,3%), keyinchalik o'rta maxsus (12,3%) va o'rta (10,4%) bilim olganlar. Bu ko'rsatkichlar ilmiy va ta'lim muassasalarida olib borilgan tadqiqotlarni esga soladi: dunyo miqyosida yosh ayollar erkaklarga nisbatan mehnat faoliyatidan uzoqroq bo'lish ehtimoliga ega, ya'ni NEET

(ta'limda yoki mehnatda emas) holatdagi ayollar miqdori erkaklarga nisbatan taxminan ikki barobar ko'p. Yurtimizda ham ayol yoshlar ishsizligi masalasiga e'tibor kerakligi shu jihatdan o'ylantirish bilan diqqatga sazovor.

Ish bilan bandlik darajasi. So'rovnomada ishtirokchilari orasida 26,0% kishi joriy vaqtda ish bilan band ekanini, 60,6% ishsizligini, 13,4% esa "vaqtincha ishsizman" deb javob bergan. Demak, ko'pchilik yoshlar hozirda ishsiz, bu holat ularning faol va g'ayratli bo'lmoqchi bo'lganligidan dalolat hamdir. Yoshlar ishsizligining ularga ruxiy-bosimli ta'siri global miqyosda ham ko'tarib qo'yilgan. Xalqaro Mehnat tashkiloti (ILO) hisobotlarida ta'kidlanishicha, yoshlarga mos shahar yoki qishloq joylarda ham ish imkoniyatlari cheklangan, shuning uchun yoshlar ertalabdan kechgacha ish qidirishiga to'g'ri keladi.

Yuridik va iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotlarda qayd etilishicha, yoshlarning oila va jamiyatdagi o'rni va ehtiromi mehnat bilan ta'minlanganliklari bilan bog'liq. Masalan, Gruzyada o'tkazilgan o'xshash tadqiqot ishtirokchilaridan biri:

“Men o'qimishliman, ilmim bor, lekin o'zimni hech kimga kerak emasdek sezyapman. Men foydasizman” degan edi. Haqiqatan ham, ish topa olmagan yoshda o'zini qadrsiz va hosilsiz his qilishi ko'p kuzatiladi. Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, ishsizlik insonni jamiyatdagi “hurmat”, barqarorlik va moliyaviy barpo inson manbalaridan mahrum qilib, katta ruhiy bosimga olib keladi. Shunday qilib, sotsial-axloqiy nuqtayi nazardan ishsizlik insonning shaxsiy qadr-qimmatini va o'z-o'zini har tomonlama anglashini pasaytiradi, deb xulosa qilish mumkin.

Ishsizlikdagi hissiyotlar. Sotsiologik sohaga oid savollardan biri – “Ishsizlik holatida o'zingizni qanday his etasiz?” degan savol bo'ldi. Javoblarni tahlil qilganda aniqlandiki, respondentlarning 55,5% faol ish izlashga motivatsiyaga ega ekanini aytgan. Biroq 20,5% odam o'zini tushkunlik va stress holatida, 15,6% ijtimoiy izolyatsiyada, 8,4% shubha va ishonchsizlikka duchor bo'lib qolganini qayd etgan. Demak, ko'pchilik yosh ishsizlikka nisbatan ish topishga intilish bilan yondashadi, lekin yillar davom etgan holda ishsiz qolish tinchsizlik va nogironlanishga olib kelishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlar ham shu holatni tasdiqlaydi: ishsizlik davrida depressiya, stress va hatto boshqa psixosomatik muammolar sezilarli darajada ko'payishi aniqlangan. Masalan, global sog'liqni saqlash tadqiqotlarida ishsizlik shizofreniya kabi og'ir holatlarga ham olib kelishi mumkinligi qayd etilgan. Yoshlarni tadqiq etishda yotgan xulosalardan kelib chiqib aytish mumkinki, to'g'ri yordam va motivatsiya bilan ko'pchilik yoshlar ish izlash yo'lida faol bo'lib qoladi, lekin adekvat qo'llab-quvvatlash yo'q bo'lsa, stress darajasi oshib, aniq holatda ruhiy sog'liq muammolari yuzaga kelishi ehtimoli bor.

Ishsizlikning asosiy sabablari. Tadqiqot ishtirokchilariga “Ishsizlikning asosiy sababi nimada?” degan yopiq savol berildi. Unga ko'ra 49,1% yoshlar asosiy sabab — ish o'rinlarining kamligi, 28,2% — malaka va ko'nikmalar yetishmasligi, 12,6% — noto'g'ri ixtisoslik yo'nalishda ta'lim olish, 10,1% — bozor talablari tez o'zgarishi deb ko'rsatgan. YA'ni respondentlar asosan struktur omillarni asosiy sabab sifatida ko'rsa, bir qismi yoshlarning kuchi muhandislikka to'g'ri tayyorlanmaganini aytib o'tmoqda. Bu natija ta'lim-sanoat muvofiqligi, kasb tayyorlash sifatining ahamiyatini ko'rsatadi: unda tabiiyki, ko'p tadqiqotlar yoshlarning bozor talabidan kelib chiqib tayyorlanmasa, ishsizlik olishi yoki to'liq demoralizatsiya vujudga kelishi haqida qayd qiladi. Xususan, UNESCO tomonidan yoshlarni “ishga joylashish uchun zarur ko'nikmalar bilan mustahkam ta'minlash”, ta'lim bilan ish o'rtasidagi bo'shliqni qisqartirishga alohida e'tibor qaratilishi ta'kidlangan. Tadqiqotimizda ham respondentlarning qariyb uchdan bir qismi malaka va ta'lim masalasiga e'tibor qaratganini ko'rish mumkin. Umuman olib qaralsa, ishsizlik sabablarini yengillashtirish uchun davlat va jamoatchilik tomonidan yangi ish o'rinlari yaratish, ta'lim tizimi va kasbiy tayyorgarlikni bozor talablari bilan uyg'unlashtirish mexanizmlari muhokama qilinishi kerak.

Ishsizlik va axloqiy qiyinchiliklar. So'rovda yoshlarga “Ishsizlik yoshlar orasida qanday axloqiy qiyinchiliklar keltirib chiqaradi?” deb so'raldi. Javoblar shuni ko'rsatdiki, 37,8% respondentlar “boshqa” degan variantni tanlagan, bu javoblar orasida turli gap-so'zlar, nima uchun ishsizlikning axloqiy ta'siri bunday shakllanishi haqida o'z fikrlari bo'lsa kerak. Qolganlar orasida 27,9% yoshlar ishsizlik natijasida jinoyatga moyillik kuchayadi, 25,6% — ijtimoiy adolatsizlik hissi paydo bo'ladi, 8,6% — qadriyatlariga beye'tiborlik kuchayishini aytgan. YA'ni ishsizlik jamiyatda noto'g'ri munosabatlar, adolatsizlik tuyug'i va axloqiy inqiroz jonlanayotganini ko'rsatib turibdi. Ijtimoiy fanlarda qayd etilishicha, ishsiz va imkoniyati cheklangan yoshlar orasida “haqsizlik” his qilish va noumidlik yuzaga kelishi oson. World Bank blogida

yozilishicha, butun dunyo bo'ylab yoshlar orasida adolatsizlik, tushkunlik va umidsizlik kabi his-tuyg'ular oqibatlarini kuchaytiradigan muammolar orasida ishsizlik eng asosiylaridan bo'lgan (masalan, ijtimoiy siyosiy kurashlarda yoshlar huquqsizlik tuyg'usini zo'r berishi qayd etilgan). Shu bilan birga, iqtisodchilar ta'kidlamodiki, ishsizlik va bandlik orasida to'g'ridan to'g'ri yozma jinoyatchilik aloqasi uchramasa-da, ishsizlik va bo'sh vaqt yoshlarda jinoyat qilish ehtimolini oshiradigan omillardan biri bo'lishi mumkin. Demak, jamiyat uchun yoshlarni kasbga jalb qilish, adolati imkoniyatlar berish - asosiy tarbiyaviy vazifalardan sanaladi, aks holda yoshlar “ijtimoiy adolatsizlik” hisida, diniy yoki boshqa ekstremistik tashkilotlar ta'siri ostida qolishi mumkin.

Ishsizlikka qarshi samarali yondashuvlar. Yoshlarga “Ishsizlikka qarshi qanday yondashuv samarali?” deb so'ralganda, 49,3% respondent davlat tomonidan yangi ish o'rinlari yaratilishi, 22,0% - kasb-hunar ta'limi va qayta tayyorlashga investitsiya qiladigan dasturlar, 20,7% - xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, 7,9% - tashqi migratsiyani qo'llab-quvvatlash samarali deb topishdi. Bu natija ko'rsatdiki, yoshlar asosan davlat dasturlarini kuchaytirish talabini ko'tarmoqda. Ayniqsa davlat investitsiyasida yangi korxonalar va loyihalar ochish kerak, degan fikr eng ko'p uchragan. Shu bilan birga, 40% dan ortiq yoshlar ta'lim-sistema va qayta tayyorlashning ahamiyatini ta'kidlagan, bu global hamjamiyatda ham ta'kidlanadi. Masalan, ILO 2024-yil hisobotida yoshlarga qaratilgan faol mehnat bozori dasturlari (ALMP) ikkita eng samarali yo'nalish — malakani oshirish va tadbirkorlik dasturlari — bo'yicha eng ko'p ijobiy natija berganini qayd etilgan. Shuningdek, UNESCO va BMTning yoshlar uchun ta'lim dasturlari yoshlarning kasb-mahoratini mustahkamlash zarurligiga e'tibor qaratgan. Ushbu rejalarda ta'kidlanishicha, yoshlarni “ijtimoiy barqarorlik va guruhlarda ishlash” ko'nikmalari bilan ta'minlash orqali ularning mehnat bozorida yutuqlari oshiriladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli ko'nikmalar ham jihat jihatdan shu joyda muhimdir. O'z yurtimizda ishsizlikka qarshi choralarda bu yondashuvlarni qo'llash, davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish zarur. Shaxsiy salohiyat va kadr siyosatlarini. So'rovda “Shaxsiy salohiyatni ishga joylashishda qay darajada e'tiborga olish kerak?” degan savolga 71,2% ishtirokchi «juda muhim», 24,0% «muhim, ammo asosiy emas», 4,8% «kam ahamiyatga ega» deb javob beradi. YA'ni respondentlarning katta qismi shaxsiy malaka, qobiliyat, tashabbusni kadr saylashda ustuvor omil deb bilishadi. Bu natija UNESCO kabi tashkilotlar tomonidan ilgari surilayotgan g'oya bilan uyg'un: kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish, shaxsiy tashabbus va innovatsiyalarni mehnat bozorida aks ettirish demokratik jamiyatning asosi sanaladi. Ishga joylashtirish jarayonida faqat diplom emas, yoshlarning fe'liy qobiliyatlarini aks ettiruvchi ko'nikmalarini tanlash kerak ekanini aholi his etayotganini ko'rsatadi.

Ishsizlikni kamaytirish bo'yicha takliflar. Ochiq savollar doirasida yoshlardan ishsizlik muammosini bartaraf etish bo'yicha o'z takliflari so'raldi. Takliflar turlicha bo'lsa-da, asosiy g'oyalar quyidagilar:

Yangi ish o'rinlarini yaratish: Javoblarning katta qismida davlat tomonidan ishlab chiqilgan yangi sanoat korxonalarini, loyihalar, infratuzilma loyihalari orqali ish o'rinlari yaratish lozimligi qayd etilgan. Ayollar uchun uydan chiqmay ishlash imkoniyatlari, xususiy madaniy markazlar tashkil etish kabi takliflar ham bor.

Kasb-hunar ta'limi va malakani oshirish: Ko'pchilik yoshlar ta'lim tizimi va bozor o'rtasidagi nomuvofiqliklarga e'tibor qaratadi. Ular maktab va kollejlarda amaliyotga asoslangan ta'lim, stajirovkalar, hamkorlik dasturlari orqali yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlash kerakligini ta'kidlagan.

UNESCO va ILO tomonidan ham yoshlarga to'g'ri kasb-hunar berish o'quv tizimini yanada takomillashtirish choralari sirasiga kiradi.

Xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash: Bir qator respondentlar xususiy biznes va kichik korxonalarni rag'batlantirish zarurligini qayd etgan. Ularning fikricha, xususan kichik biznes uchun soliq imtiyozlari, qurilish subsidiyalari va grantlar, boshqa bozor imkoniyatlari orqali ish o'rinlari yaratayotgan xususiy shaxslar qo'llab quvvatlanishi kerak. "Biznes-inkubatorlar", startap dasturlari va yosh tadbirkorlarga maslahat berish markazlari ochish kabi takliflar keltirilgan.

Mehnat migratsiyasini rag'batlantirish: Ba'zi yoshlar xorijiy ish o'rinlarini qidirish va migrant yo'nalishlari orqali ishsizlikni qisqartirishni aytgan. Bu taklif asosan chet elda mehnat faoliyatini legal ravishda tartibga solish, xorijiy ta'lim va malaka olish imkoniyatlarini yoshlar uchun kengroq tashkil qilishga yo'naltirilgan.

Ish izlovchi yoshlarni qo'llab-quvvatlash: Ayrim respondentlar maktab va oliygohlardagi mansab maslahatchilari, kasb yo'naltiruvchi o'quvchi loyihalari orqali yoshlarni qo'llab-quvvatlash kerakligini ta'kidlagan. Ular o'quv va malakali tajriba olish imkoniyatlarini oshirish, axborot-aloqa vositalari yordamida bandlik o'rinlari to'g'risidagi ma'lumotlarni oshirish, ichki turizm va kobrening loyihalari kabi bir qancha tajribalarni taklif qilgan.

Korrupsiyaga qarshi choralar va adolatli tanlov: Ba'zi ayol va yigitlar oilaviy aloqa yoki korrupsiya sabab ishga olishning to'g'ri bo'lmasligini qayd etib, burilish (rotland) tizimini sog'lomlashtirish, bepul ichki test, ballar tizimini joriy qilish, nomzodlarni ochiq surashtirish jarayonini ta'minlash kerakligini aytgan.

Umuman, ochiq savollardan olingan takliflar yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faol ishtirokini oshirishga qaratilgan choralarni shakllantirish lozimligini ko'rsatdi. Ijtimoiy tadqiqotlar va davlat dasturlari misolida, yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ularning tashabbuslarini ilgarilashtirish

yonida majburiy ish o'rinlarini tuzish, ta'lim-hunar dasturlari, ish qidiruvchi yoshlarga maxsus yordam tashkil etish kabi choralar olib borilishi yaxshi samara beradi.

Bizning so'rovnoma natijalari yoshlar orasida ishsizlikning shaxsiy va ijtimoiy hayotga ta'siri, aniq sabablari va yechimlarini ko'rsatdi. Ushbu tahlil global tadqiqot natijalari bilan hamohang: Jahondagi yoshlar ishsizligi va NEET darajasini tahlil qilgan ILO hisobotlarida ko'rsatilganidek, yoshlar bu borada katta ta'sir sezadi. So'rov natijalari yoshlarning ko'pchilik tomonidan ishsizlik shaxsiy qadr-qimmatga jiddiy ta'sir qiladi deb qaralishi ilmiy tajribalarni tasdiqlaydi.

Ijtimoiy-axloqiy jihatdan ishsizlik jamiyatda adolatsizlik hissi, yoshlar o'rtasida qoniqmaslik va hatto yoshlar o'rtasida sodir etiladigan jinoyatlarga turtki bo'lishi mumkinligi kuzatildi. Ijobiy tomoni, respondentlarning katta qismi (55,5%) ish izlashga faol bo'lgani yoshlarda umid va intilish mavjudligini ko'rsatadi, lekin 30% yaqin yoshlar (depressiya, izolyatsiya, ishonchsizlik) salbiy holatlarda ekanini ta'kidlaydi.

Xulosa. Yoshlar muammolariga muddatli e'tibor qaratish kerak. Davlat va xususiy sektor hamkorligida yangi ish loyihalari ochish, ta'lim va malaka o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish, yoshlarning salohiyatini baholashga oid adolatli tizimni yo'lga qo'yish yoshlarga ijtimoiy muhofaza va ma'naviy qo'llab-quvvatlash beradi. Tadqiqotimiz tavsiyalari va xalqaro tajriba shuni ko'rsatdiki, yoshlar ishsizligiga qarshi samarali choralar qatorida kasbiy ta'limni takomillashtirish, tadbirkorlikni rag'batlantirish va davlat dasturlarini rivojlantirish turadi. Ushbu usullarning amalga oshirilishi natijasida yoshlarning mehnat bozoriga integratsiyasi, ijtimoiy qonuniylik va ularning shaxsiy qadr-qimmatini ushlab qolish imkoniyati oshadi. ILO, UNESCO, Mercy Corps kabi xalqaro tashkilotlar hisobotlari va ilmiy jurnal maqolalaridan olingan statistika va tahlillar, shuningdek zarur hollarda ilmiy maqola va sotsiologik tadqiqotlar natijalari bilan mustahkamlandi.

ADABIYOTLAR

1. Youth employment | International Labour Organization
2. <https://www.ilo.org/topics-and-sectors/youth-employment>
3. <https://www.dpublication.com/journal/JARSS/article/download/54/42>
4. Frontiers | Unemployment and mental health: a global study of unemployment's influence on diverse mental disorders. <https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2024.1440403/full>
5. World Youth Skills Day 2024: Youth skills for peace and sustainable development. UNESCO
6. <https://www.unesco.org/en/articles/world-youth-skills-day-2024-youth-skills-peace-and-sustainable-development>
7. Youth as partners in the prevention of violent conflict <https://blogs.worldbank.org/en/dev4peace/youth-partners-prevention-violent-conflict>
8. Relationship Between Youth Crime and Employment - An Assessment of Impact Office of Justice Programs
9. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/relationship-between-youth-crime-and-employment-assessment-impact>
10. Global Employment Trends for Youth 2024 | International Labour Organization <https://www.ilo.org/publications/major-publications/global-employment-trends-youth-2024>